

LIBRIS

We know
books

HENRI TROYAT

TERIBILELE ȚARINE

Traducere
CEZAR și MARIA IVĂNESCU

EDITURA ORIZONTURI

Cuprins

I. Ecaterina deschide calea	5
II. Domnia fulger a Ecaterinei I	19
III. Îmbulzeală în jurul tronului.....	41
IV. Încoronarea-surpriză a Annei Pavlovna	79
V. Extravaganțele Annei	94
VI. O Anna o alungă pe cealaltă	124
VII. Triumful Elisabetei.....	147
VIII. Truda și satisfacțiile unei autocrate	173
IX. Rusia elisabetană.....	207
X. Maiestatea Sa și Altețele Lor	229
XI. Încă o Ecaterină!	257
Genealogie	290

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TROYAT, HENRI

Teribilele țarine / Henri Troyat ; trad.: Cezar și
Maria Ivănescu. - București : Orizonturi, 2021
ISBN 978-973-736-440-1

I. Ivănescu, Cezar (trad.)

II. Ivănescu, Maria (trad.)

94

Corectură: **MĂDĂLINA COMAN, EMILIA LEANCĂ**
Copertă: **TATIANA DANIELA POPESCU**

TERRIBLES TSARINES

Copyright © Éditions Grasset & Fasquelle, 1998
Toate drepturile acestei ediții aparțin **Editurii ORIZONTURI**

Editura ORIZONTURI – București
Bdul Libertății nr. 4, bl. 117, et. 7, ap. 20
telefon: 021.3177679, 0744531333
e-mail: orizonturi@editura-orizonturi.ro
www.editura-orizonturi.ro

Tipar: ARTPRINT
E-mail: office@artprint.ro

I

ECATERINA DESCHIDE CALEA

O liniște sinistră s-a abătut asupra Palatului de Iarnă. Dacă, de obicei, stupoarea care însoțește moartea unui suveran este urmată de o explozie de bucurie la proclamarea numelui succesorului, de data aceasta minutele se scurg și descurajarea, incertitudinea curtenilor devin îngrijorătoare. De parcă agonia lui Petru cel Mare nu avea să se mai sfârșească niciodată. Unii păreau încredințați că, odată cu dispariția lui, Rusia nu mai avea niciun viitor. Privind cu luare-aminte cadavrul întins pe catafalc, cu mâinile împreunate, boierii veniți în grabă după știri se miră că acest monstru de energie și de curaj, cel care și-a trezit țara din letargia seculară, cel care a înzestrat-o cu administrație și poliție, cu o armată demnă de o putere modernă, cel care a dezbărat-o de întunecatele tradiții rusești pentru a o deschide către cultura occidentală, cel care i-a construit o capitală cu splendori nemuritoare pe un deșert de ape și noroi, nu și-a dat nici măcar osteneala să-l desemneze pe cel care trebuia să-i continue opera. Este adevărat că, numai cu câteva luni înainte, nimic nu prevestea un

sfârșit atât de grabnic. Ca întotdeauna, țarul reformator a fost victima impetuoșității sale. Aruncându-se în apele înghețate ale Nevei pentru a-i salva de la înec pe marinarii unei nave care se scufunda, a contractat o boală de piept care avea să-l ucidă. Febra a răscolit vechea lui afecțiune venerică, complicându-se cu retenție urinară, piatră la rinichi și cangrenă. La 28 ianuarie 1725, după dureroase zile de delir, el a cerut o pană și, cu mâna tremurătoare, a scris aceste cuvinte pe hârtie: „Dați totul lui...” Numele beneficiarului a rămas în alb. Degetele muribundului se zgârcesc, vocea i se pierde într-un horcăit. Și părăsește această lume. Prăbușită la căpătâiul lui, soția, Ecaterina, suspină și întreabă în zadar un trup amuțit, surd și inert. E deznădăjduită din pricina doliului, dar și dezorientată, amărâtă, cu un imperiu pe umeri. Grea situație. În jurul ei, toate capetele gânditoare ale statului împărtășesc aceeași neliniște. Pe drept cuvânt, despotismul este un drog atât pentru cei care îl exercită, cât și pentru cei care îl îndură. Megalomaniei stăpânului îi răspunde masochismul supușilor. Obişnuit cu nedreptățile unei politici de constrângeri, poporul se sperie când acestea dispar brusc. I se pare că, slăbind strânsoarea, stăpânul de care se plângeau odinioară îi lipsește în același timp de protecția și iubirea lui. Cei care ieri îl criticau pe țar în surdină nu mai știu pe ce picior să joace. Se întreabă chiar dacă e momentul să

„joace” și dacă vor mai „juca” vreodată după aceeașă lungă așteptare în umbra tiranicului inovator.

Și totuși, de trăit trebuie să trăiască, fie ce-o fi. Vărsând șiroaie de lacrimi, Ecaterina nu-și uită interesele. O văduvă poate fi în același timp sincer întristată și rezonabil ambițioasă. Știe ce are să-i reproșeze celui mort, dar ea i-a fost întotdeauna credincioasă, în ciuda numeroaselor lui infidelități. Nimeni nu l-a cunoscut și nu l-a slujit mai bine ca ea vreme de douăzeci și trei de ani, atât cât a durat legătura și căsnicia lor. În luptele pentru putere, ea are de partea ei, dacă nu legitimitatea dinastică, cel puțin iubirea dezinteresată. Demnitarilor apropiați tronului au făcut deja pariurile. Cui îi va reveni coroana Monomacului¹? La doi pași de trupul celui mort întins pe catafalc se șușotește, se completează, se mizează pe cutare sau pe cutare nume, dar nimeni nu îndrăznește să-și susțină cu voce tare preferințele. Există un clan al partizanilor tânărului Petru, în vârstă de zece ani, fiul nefericitului țarevici Aleksei. Petru cel Mare a poruncit să fie omorât sub tortură drept pedeapsă, se spune, pentru că uneltise împotriva lui. Amintirea acestui asasinat legal planează încă asupra Curții Rusiei. Din gruparea legată de micul Petru fac parte prinții Dmitri Galitin, Boris Șeremetiev, Ivan Dolgoruki, Nikita Repnin, toți nemulțumiți de a fi fost oprimați

¹ Numele lui Constantin al IX-lea, împăratul Orientului, și porecla lui Vladimir al II-lea, marele duce de Moscova (n.a.)

de țar și lacomi să-și ia revanșa sub noul regim. Lor li se opuneau cei pe care lumea îi poreclise „vulturii lui Petru cel Mare”. În fruntea lor se află Aleksandr Mencikov, fost ucenic de cofetar, prieten de tinerețe și favorit al defunctului (l-a ridicat la rangul de prinț serenisim), locotenent-colonelul gărzii, Ivan Buturlin, contele senator Piotr Tolstoi, marele cancelar contele Gavriil Golovkin, marele amiral Feodor Apraksin. Toate aceste înalte fețe semnaseră odinioară, pentru a-i fi pe plac lui Petru cel Mare, verdictul Înaltei Curți care îl condamnă la supliciu, și pe cale de consecință la moarte, pe fiul rebel Aleksei. Aceștia sunt pentru Ecaterina aliații de o nezdruccinată credință. Pentru acești „oameni ai progresului”, care se declară ostili ideilor retrograde ale vechii aristocrații, nu există o altă cale de urmat: numai văduva lui Petru cel Mare are dreptul și capacitatea de a-i succeda. Cel mai hotărât să apere cauza „adevăratei depozitare a gândirii imperiale” este cel care are cel mai mult de câștigat în caz de succes, fercheșul Aleksandr Mencikov. Datorând întreaga sa carieră prieteniei țarului, el se bizuie pe gratitudinea soției acestuia pentru a-și menține privilegiile. Convingerea sa e atât de neclintită, că nici măcar nu vrea să audă vorbindu-se despre pretențiile la coroană ale nepotului lui Petru cel Mare care, firește, e fiul țareviului Aleksei, dar pe care nimic în afara acestei filiații colaterale nu-l recomandă unui mare destin.

Tot așa ridică din umeri când se rostesc numele fetelor lui Petru cel Mare și al Ecaterinei, care ar putea, la urma urmei, să-și prezinte și ele candidatura. Cea mai mare dintre fete, Anna Petrovna, a împlinit de curând șaptesprezece ani; cea mai mică, abia șaisprezece. Nici una, nici cealaltă nu sunt periculoase. În orice caz, în ordine succesorală, ele figurează după maica lor, împărăteasa putativă. Pentru moment nu se pune problema decât cum să fie măritate mai repede. Liniștită în privința lor, Ecaterina se bizuie în întregime pe Mencikov și prietenii săi pentru a o susține în intrigile ei. Înainte chiar ca țarul să-și fi dat duhul, ei au trimis emisari în principalele cazărmi spre a-i pregăti pe ofițerii Gărzii pentru lovitura de stat în favoarea „viitoarei lor maici Ecaterina”.

În timp ce medicii, apoi preoții vin să constate moartea lui Petru cel Mare, zorile friguroase se arată deasupra orașului adormit. Ninge cu fulgi mari. Ecaterina își frânge mâinile și plânge șiroaie de lacrimi în fața plenipotențiarilor adunați în jurul catafalcului, încât căpitanul Villebois, aghiotantul lui Petru cel Mare, va nota în memoriile sale: „Nu-ți venea a crede că în capul unei femei s-ar putea afla atâta apă. Mulțime de oameni aleargă la palat s-o vadă plângând și suspinând.”²

² Villebois, *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de la cour de Russie*.

Decesul țarului este anunțat, în sfârșit, prin cele o sută de lovituri de tun trase din fortăreața Sfântul Petru și Pavel. Toate clopotele bisericilor încep să bată deodată. E timpul să se ia o decizie. Întreaga națiune așteaptă să afle pe cine va trebui să iubească și de cine va trebui să se teamă în viitor. Conștientă de responsabilitatea sa în fața istoriei, Ecaterina coboară la ora opt de dimineață în sala cea mare a palatului, unde sunt adunați senatorii, membrii Sfântului Sinod și înalții demnitari ai celor patru ierarhii, un fel de Consiliu al Înțelepților, supranumit și „Generalitatea” imperiului. Chiar de la deschidere, discuția ia o întorsătură înverșunată. Pentru început, secretarul particular al lui Petru cel Mare, Makarov, jură pe Evanghelie că țarul nu a redactat niciun testament. Prinzând mingea din zbor, Mencikov pledează elocvent pentru văduva Maiestății Sale. Primul argument invocat: căsătorindu-se în 1707 cu fosta servitoare livoniană Ecaterina, născută Martha Skavronska, Petru cel Mare a ținut, cu un an înaintea morții sale, să-și încoroneze soția în Catedrala Arhangelului din Moscova. Prin acest act solemn și fără precedent, el a vrut să confirme, după părerea lui Mencikov, că nu era cazul să se recurgă la un testament, de vreme ce, încă în viață fiind, el a avut grijă să-și binecuvânteze soția ca singura moștenitoare a puterii. Dar explicația le pare specioasă adversarilor acestei teze. Ei obiectează că în nicio

monarhie din lume încoronarea soției monarhului nu-i conferă *ipso facto* dreptul la succesiune. În sprijinul acestei contestații, prințul Dmitri Galițin avansează candidatura nepotului suveranului, Petru Alekseievici, fiul lui Aleksei. Acest copil, de același sânge cu defunctul, ar trebui să treacă înaintea tuturor pretendenților. Da, dar dată fiind vârsta fragedă a băiatului, această alegere ar implica desemnarea unei regente până la majorat. Or, toate regentele în Rusia au fost marcate de comploturi și dezordini. Ultima, cea a mării ducese Sofia, era gata să compromită domnia fratelui său, Petru cel Mare. Ea a uneltit împotriva lui, ținând intrigi atât de cumplite, încât au fost nevoiți să o trimită la mănăstire pentru a o împiedica să facă rău. Ar vrea nobilimea să reînnoiască acest gen de experiență aducându-l la putere pe protejatul lor sprijinit de un consiliu tutelar? După părerea adversarilor acestei combinații, femeile nu sunt capabile să dirijeze interesele unui imperiu atât de vast ca Rusia. Ele au nervii prea fragili, spun ei, și se înconjoară de favoriți prea lacomi, ale căror extravagante ar costa foarte scump națiunea. La această obiecție, susținătorii micului Petru răspund că nici Ecaterina nu-i mai bună decât Sofia și că, la urma urmei, o regentă imperfectă e de preferat unei împărătese fără experiență. Tresărind în fața acestui afront, Mencikov și Tolstoi le amintesc acuzatorilor că Ecaterina a dat dovadă de un curaj

bărbătesc urmându-și soțul pe toate câmpurile de bătălie și de un spirit avizat, participând din umbră la toate deciziile sale politice. În toiul dezbaterilor, murmure de aprobare se aud din fundul sălii. Câțiva ofițeri ai Gărzii s-au fofilat în adunare fără să fie invitați și acum își dau avizul în chestiuni care, în principiu, nu-i privesc decât pe membrii Generalității. Indignat, generalul Repnin vrea să-i alunge pe intruși, dar Ivan Buturlin se apropiase deja de o fereastră și flutura misterios mâna. La acest semnal, ropote de tobe răsună în depărtare, însoțite de muzica marțială a trompetelor. Două regimente ale Gărzii, convocate în grabă, așteaptă într-o curte interioară a palatului ordinul de intervenție. În timp ce acestea intră zgomotos în clădire, Repnin, stacojiu la față, urlă: „Cine a îndrăznit... fără ordinele mele...?” „La ordinele Maiestății Sale împărăteasa”, răspunde Ivan Buturlin fără să se tulbure. Această manifestare de forță armată înăbușă ultimele exclamații de protest. Între timp, Ecaterina s-a eclipsat. De la primele replici, ea a fost sigură de victorie. În prezența trupei, marele amiral îi cere lui Makarov să reconfirme că nu există niciun testament care să se opună deciziei adunării și, astfel asigurat, conchide cu bonomie: „Să-i oferim omagiile noastre împărătesei domniitoare!” Cele mai bune argumente sunt cele ale sabiei și puștii. Convinsă într-o clipă, Generalitatea, prinți, senatori, generali și ecleziarhi se îndreaptă supuși spre apartamentele noii Sale Maiestăți.

Pentru a respecta formele legale, Mencikov și Ivan Buturlin vor promulga chiar în aceeași zi un manifest prin care se certifică voința „serenismului prinț Petru cel Mare, împărat și suveran al tuturor Rusiilor”, de a regla succesiunea imperiului încoronându-și „scumpa soție, prea grațioasă împărăteasă și Doamnă Ecaterina Alekseievna pentru marile și importante servicii pe care le-a adus spre folosul Imperiului rus [...]”. În încheierea proclamației se poate citi: „Dat la Sankt Petersburg, în Senat, la 28 ianuarie 1725³”.

Publicarea acestui document nu provoacă niciun protest serios, nici din partea boierilor, nici în rândul locuitorilor capitalei, și Ecaterina răsuflă ușurată: afacerea e încheiată. În ceea ce o privește, s-a născut a doua oară. Când se gândește la trecutul ei de fată care însoțea trupele, o apucă amețeala de la înălțimea rangului său de soție legitimă, apoi de suverană. Părinții ei, simpli țărani livonieni, muriseră de ciumă amândoi pe când ea era încă foarte mică. După ce rătăcise, înfometată și zdrențăroasă, colindând ținutul, fusese culeasă de pe drumuri de un pastor luteran, pe nume Glück, care o folosise drept slujnică. Dar orfelina cu forme nurlui i-a înșelat repede vigilența, bătând drumurile, culcându-se în barăcile soldaților ruși

³ La începutul secolului al XVIII-lea, calendarul folosit în Rusia era cu unsprezece zile în urmă față de calendarul iulian, utilizat în alte părți (n.a.)